

Araştırma Makalesi / Research Article

**ŞEHİR VE YANGIN:
TOPHANE YANGINI SONRASI SULTAN II. MAHMUD'UN DÜZENLEMELERİ***

Zekeriya KURŞUN^{1}**
Esra KARADAĞ²

Öz

Bu çalışma Sultan II. Mahmud döneminde yangınlara karşı geliştirilen mimari ve idari düzenlemeleri 1 Mart 1823 tarihinde İstanbul'un Tophane semtinde meydana gelen büyük yangın sonrasındaki gelişmeler etrafında ele almaktadır. Tophane Yangını sadece bir afet olmanın ötesinde Osmanlı başkentinde yangın güvenliğini merkeze alan yeni bir şehircilik anlayışının şekillenme sürecini görünür kılan önemli bir kırılma anı olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede makale yangınlara karşı geliştirilen politikaları irdelerken Sultan II. Mahmud dönemi yeni şehircilik anlayışını da öne çıkarmaktadır. Kârgir yapılaşmanın teşviki, ahşap mimariye getirilen sınırlamalar, sokak düzenlemeleri ve ateşle çalışan esnafa yönelik denetimler yangın riskini azaltmayı hedefleyen başlıca önleyici tedbirler olarak incelenmektedir. Ayrıca Tulumbacılar Ocağı'nın tasfiyesi sonrasında yangın söndürme faaliyetlerinin Asâkir-i Mansûre bünyesinde yeniden yapılandırılması ve yangınzedelerin iskânına yönelik uygulamalar devletin kriz yönetim kapasitesi bağlamında ele alınmaktadır. Çalışma söz konusu düzenlemelerin kısa vadede tümüyle başarılı olmadığını, ancak yangın meselesinin artık yalnızca geçici bir afet olarak değil, mimari planlama, kurumsal örgütlenme ve toplumsal disiplin gerektiren yapısal bir sorun olarak ele alınmaya başlandığını göstermektedir. Bu bağlamda 1823 Tophane Yangını, Osmanlı şehirciliğinde geleneksel yaklaşımlardan yangın güvenliğini önceleyen daha sistematik politikalara geçişin sembolik ve pratik eşiklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çalışma ağırlıklı olarak dönemin birincil kaynakları ile sınırlı literatüre dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tophane yangını, İstanbul, Kârgir yapı, Şehir politikaları, Mimari düzenlemeler.

**CITY AND FIRE:
SULTAN MAHMUD II'S REGULATIONS FOLLOWING THE TOPHANE FIRE**

Abstract

This study examines the architectural and administrative regulations introduced to prevent fires during the reign of Sultan Mahmud II in the aftermath of the great fire that occurred in the Tophane district of Istanbul on March 1, 1823. The Tophane Fire is considered not only as a disaster but also as an important turning point that reveals the shaping process of a new urban planning approach centered on fire safety in the Ottoman capital. Within this framework, the article analyzes the policies developed against fires while also highlighting the new understanding of urbanism during the reign of Sultan Mahmud II. Encouragement of masonry construction, restrictions on wooden architecture, street regulations and oversight of fire-related trades are analyzed as the main preventive measures aimed at reducing the risk of fire. In addition, the restructuring of firefighting activities within the Asâkir-i Mansûre, the new regular army after the dissolution of the Tulumbacılar Ocağı and practices for the relief and housing of fire victims are discussed in the context of the state's crisis management capacity. The study shows that these arrangements were not entirely successful in the short term, but that the fire issue was no longer treated merely as a temporary disaster, but as a structural problem requiring architectural planning, institutional organization and social discipline. In this context, the Tophane Fire of 1823 is considered one of the symbolic and practical milestones in the transition from traditional approaches to more systematic policies prioritizing fire safety in Ottoman urbanism. The study is mainly based on primary sources from the period and the limited secondary literature.

Keywords: Tophane fire, Istanbul, Masonry construction, Urban policies, Architectural regulations.

* Bu makale Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Tarih Programında Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'un danışmanlığında Esra Karadağ tarafından hazırlanmakta olan "Vakıf ve Şehir: Sultan II. Mahmud'un İstanbul'daki Vakıfları Örneği" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üni., İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Tarih Böl., ORCID: 0009-0009-0817-6004.

**** Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): zkursun@fsm.edu.tr,

² Arş. Gör., İstanbul Topkapı Üni., İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Tarih Böl. ORCID 0000-0002-8484-7406.

Başvuru Tarihi (Received): 01.02.2026 **Kabul Tarihi** (Accepted): 29.04.2026

Giriş

Osmanlı İstanbul'u tarih boyunca kronikleşmiş bir yangın tehdidi altında varlığını sürdürmüştür. Bu yangınlar yalnızca fiziksel yıkımla sınırlı kalmamış, kentsel dokuyu sürekli yeniden şekillendirmiş ve toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır. Söz konusu yangın tehdidinin kökenleri 1509 yılındaki büyük İstanbul depreminin ardından hızla yaygınlaşan ahşap yapı malzemesi ve bitişik düzendeki mahalle örgütlenmesine dayanmaktadır. Depreme karşı esneklik sağlayan bu mimari tercih şehri yangınlara karşı kırılğan hale getirmiş, böylece İstanbul yüzyıllar boyunca yangınlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı döneminde İstanbul yangınları konusundaki tarih yazımı genel olarak iki farklı yaklaşım etrafında gelişmiştir. Birinci yaklaşım yangınları geniş bir zaman dilimi içinde kronolojik ve bütüncül bir perspektifle ele alan makro düzeydeki çalışmalardır. Mustafa Cezar'ın 1963 tarihli “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler” isimli çalışması bu yaklaşımın öncü örneklerinden biridir (Cezar, 1963). Necdet Sakaoğlu'nun 1994 yılında İstanbul Ansiklopedisi için kaleme aldığı “Yangınlar” maddesi Bizans'tan Cumhuriyet'e uzanan geniş bir tarihsel perspektifte İstanbul yangınlarını ele almıştır (Sakaoğlu, 1994). Kemalettin Kuzucu'nun 1999 tarihli “Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri” başlıklı makalesi yangınların fiziksel tahribatının ötesinde toplumsal sonuçlarına da odaklanarak literatürü önemli ölçüde zenginleştirmiştir (Kuzucu, 1999). Mehmet Ali Beyhan'ın 2009 tarihli “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları” (Beyhan, 2009) ve Kenan Yıldız'ın 2015 yılında yayımladığı “Şehir Topografyasına Etkisi Bakımından Osmanlı Dönemi İstanbul Yangınları” (Yıldız, 2015) bu makro perspektifin devam eden örneklerini teşkil etmektedir.

İkinci yaklaşım ise belirli yangın vakalarını derinlemesine inceleyen mikro tarih çalışmalarıdır. Bu tür araştırmalar müstakil yangın olaylarını merkeze alarak hem şehrin kolektif hafızasındaki izleri hem de idari, toplumsal ve mekânsal dönüşümleri somut vakalar üzerinden açığa çıkarmaktadır. Kemalettin Kuzucu'nun 2000 yılında tamamladığı “Bâbiâli Yangınları Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1808-1911” adlı doktora tezi³ sadece Bâbiâli yangınlarını ele almasıyla yangın hususunda yapılan mikro tarih çalışmalarının öncülerindendir. Kenan Yıldız'ın “1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili” isimli doktora çalışması da yine tek bir yangını konu edinmesiyle bu yaklaşımın en kapsamlı örneklerinden birini sunmakta ve dönemin sosyal ve fiziksel dönüşümünü ortaya koymaktadır⁴. Fatih Köse'nin 2019 tarihli “1756 İstanbul Yangını” (Köse, 2019) başlıklı makalesi ve Rumeysa Kars'ın 2020 yılında yayımladığı “İstanbul'da 18 Şaban 1130 (17 Temmuz 1718) Gecesi Meydana Gelen Yangın ve Yol Açtığı Hasarın Telafisi Hakkında Bir Değerlendirme” (Kars, 2020) başlıklı çalışması da belirli yangın vakaları üzerinden dönemin afet yönetimi, tazmin mekanizmaları ve şehircilik pratiklerini somutlaştırması bakımından önemlidir. Bu araştırmalar yangın konusunu ele alan çalışmaların yalnızca bir kısmını temsil etmektedir. İstanbul'un yangın tarihine odaklanan araştırmaların sayısı bunlarla sınırlı olmamakla birlikte burada anılanlar konunun ele alınış biçimini göstermek açısından yeterli örneklerdir.

Bu makale de mikro tarih çalışması olarak bugüne kadar müstakil bir incelemeye konu olmamış 1823 Tophane Yangını'na merkeze almaktadır. Ancak bu çalışmanın odağı yalnızca Tophane Yangınının tasviri değildir. Makale bahsi geçen yangını Sultan II. Mahmud döneminde yangınlara karşı geliştirilen tedbirler bütününe anlamak için bir vaka olarak ele almakta ve dönemin yangın politikalarını bir çerçevede değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu maksatla makale nitel yöntemi benimseyerek dönemin özgün kaynakları, arşiv belgeleri ve literatürden hareketle hazırlanmıştır.

³ Bu çalışma 2025 yılında *Bâbiâli Yanıyor: Osmanlı Hükümet Merkezinde Yangınlar* ismiyle kitap olarak yayımlanmıştır (Kuzucu, 2025).

⁴ Bu çalışma 2017 yılında *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar, Toplum ve Ekonomi* ismiyle kitap olarak yayımlanmıştır. (Yıldız, 2017)

Bu kaynaklara dayanarak çalışma şu sorular etrafında yapılmaktadır: 1823 Tophane Yangını nasıl çıkmış ve ne ölçüde tahribata yol açmış; toplumsal hafızada nasıl bir yer edinmiştir? Sultan II. Mahmud dönemi yangınları önlemek için hangi mimari tedbirleri ve düzenlemeleri getirmiştir? Yangınzedelerin barınma sorununa nasıl çözümler üretilmiş ve fırsatçılığın önlenmesi için ne tür tedbirler alınmıştır? Alınan tedbirler kalıcı olmuş mudur? Yangın meselesi dönemin şehirleşme tartışmaları içinde nasıl ele alınmıştır?

1. 1823 Tophane Yangını ve Şehrin Hafızasındaki İzleri

1 Mart 1823'te Tophane'de meydana gelen yangın hem büyüklüğü hem de sonuçları itibarıyla dikkat çeken hadiselerden biridir. Osmanlı İstanbul'unda yaşanan pek çok yangın gibi Tophane Yangını da şehrin hafızasında derin izler bırakmış, dönemin kaynaklarında detaylı biçimde kayda geçirilmiştir. Bu büyük yangın yalnızca geniş bir fiziksel tahribata yol açmakla kalmamış, aynı zamanda İstanbul'un askeri, sivil ve dini mimari dokusunda telafisi güç bir yıkıma sebep olmuştur. Yangının büyüklüğü ve İstanbul toplumunda yarattığı korku, anlatanların gözünde sıradan bir afet olmaktan çıkarak ilahi bir musibet olarak nitelendirilmiştir.

Görsel 1: Henry Aston Barker'in 19. Yüzyılın Başlarında Çizdiği Panorama

Kaynak: (Barker, 1813).

Dönem tarihçilerinden Es'ad Efendi'nin (1789-1848) aktardığına göre yangın 1 Mart 1823 (H. 17 Cemâziyelaahir 1238) Cumartesi günü, saat üç civarında Firuz Ağa Camii yakınlarındaki fakir bir kadına ait evde başlamış; lodosun kuvvetli rüzgârı ve bölgenin yoğun ahşap dokusu nedeniyle kısa sürede büyümüştür (Mehmed Es'ad Efendi, Haz: Yılmaz, 2000, s. 189). Yaklaşık on yedi saat süren felaket Tophane kıyı hattından Beyoğlu'nun yüksek kesimlerine kadar uzanarak geniş bir alanı etkisi altına almıştır. Alevler kıyıdaki topçu ve arabacı kışlarından başlayarak Salı Pazarı ve Fındıklı Hamamı yönüne ilerlemiş; Kazgancı ve Ayas Paşa Sarayı civarından Gümüşsuyu sırtlarındaki mezarlıklara ulaşmış; Dökümhane'nin bazı kısımlarını içine alıp Karabaş Sokağı üzerinden Bostanbaşı'na yönelmiş; Sormagir ve Alçakdam üzerinden ise Beyoğlu'na yaklaşarak bir Ermeni kilisesinin arsasına ve Bozahane'ye kadar uzanmıştır. Böylece hem Osmanlı ordusunun

modernleşme sürecinde kritik öneme sahip askerî alanlar hem de sivil yerleşimler yangından doğrudan zarar görmüştür (Mehmed Es'ad Efendi, Haz: Yılmaz, 2000, s. 189).

Yangının ardından Cihangir Camii, Firuz Ağa Camii, Kârlılar Tekkesi başta olmak üzere pek çok cami, mescit, tekke, ev, dükkân ve bahçe tamamen yok olmuştur. Es'ad Efendi, semtin halini “nîrân-ı cehenneme numûne” (Mehmed Es'ad Efendi, Haz: Yılmaz, 2000, s. 189) ifadeleriyle cehenneme benzetmektedir. Söndürme çabalarına rağmen rüzgârın yön değiştirmesi ve farklı noktalarda yeni alevlerin ortaya çıkması müdahale imkânlarını ortadan kaldırmıştır. Yangına yaklaşamayan halk, kaynağımızın diliyle, “uzaktan temaşa ve isale-i eşk-i duâ”⁵ ile felaketin dinmesini beklemiş ve bu çaresizliği Es'ad Efendi, “el-hükmü lillâhi'l-vâhidi'l-kahhâr”⁶ ifadesiyle anlatmıştır (Mehmed Es'ad Efendi, Haz: Yılmaz, 2000, s. 189).

Britanya Büyükelçiliği vaizi Robert Walsh⁷ da bu yangını gözlemleyenler arasındadır. Walsh, mezkûr tarihin sabahı, saat sekiz sularında Tophane'deki bir evden hamama gitmek üzere çıkan bir kadının tandırı yanar halde bıraktığını ve bu dikkatsizlik sonucunda yangının başladığını aktararak doğrudan özneye işaret etmektedir. Walsh'un gözlemlerine göre yangının çıktığı nokta, Tophane vadisinin dibinde, çarşıya ve Pera'nın (Beyoğlu) en kalabalık kesimlerine yakın bir konumdadır. Bu nedenle alevler kısa sürede bitişik evlere sıçramış, iki saat içinde Pera genelinde panik havası hâkim olmuştur. Robert Walsh “o akşam saat onda elçilik sarayının çatısından bakıldığında bütün Tophane vadisinin alevler içinde bırakan büyük bir yangın” olduğunu yazmıştır. Es'ad Efendi gibi Walsh'un betimlemeleri de İstanbul'un hassas mekânsal yapısının (ahşap konut dokusu, bitişik yerleşim düzeni ve çarşı-konut iç içeliği) bu tür felaketlere ne denli açık olduğunu ortaya koymaktadır (Walsh, 2021, s. 288-289).

Yangının coğrafi yayılımını ve yarattığı tahribatı en ayrıntılı biçimde kayda geçiren kaynaklardan biri ise dönemin şair ve bürokratlarından Mustafa Safvet Efendi'nin⁸ altmış bir beyitten oluşan *Yangınnâme*'sidir (Kaplan, 2021).⁹ Safvet Efendi olayın başlangıcını kozmik bir felaket gibi tasvir etmektedir. Yangın gökyüzünde akrep burcunun etkisiyle meydana gelen bir tutulmanın sonucunda ortaya çıkmış ve yedi başlı ejderha metaforuyla betimlenmiştir. Yedi başlı ejderha ateşin birden fazla koldan, aynı anda farklı yönlerde yayılışını işaret etmektedir (Kaplan, 2021, s. 106).¹⁰ Yangının cumartesi günü bir tellâkenin¹¹ evinden çıktığı bilgisi Walsh ile uyum göstermektedir. (Kaplan, 2021, s. 106)¹². Yine Safvet Efendi'nin Firuz Ağa Camii'nin hemen

⁵ Uzaktan seyrederek gözyaşı ile dua göndermek.

⁶ Hüküm, bir ve kahredici olan Allah'ındır.

⁷ İrlandalı din adamı, tarihçi ve seyyah Robert Walsh (1772–1852), 1820–1824 yılları arasında Britanya Büyükelçiliği papazı olarak İstanbul'da bulunmuş, bu süre zarfında şehir ve çevresine dair gözlemlerini ayrıntılı biçimde kaleme almıştır.

⁸ Mustafa Safvet Efendi (1795-1867/70), Osmanlı dönemi şairi ve bürokratıdır. Yorgancı esnafiyken edebiyata olan ilgisi sayesinde önce şair olarak tanınmış, ardından devlet kademelerinde görev almıştır. Lebîb Efendi'nin himayesiyle Tophane Ruznamçesi'nde memuriyete başlamış ve çeşitli bürokratik görevlerde bulunmuştur (Aksoyak, 2015). <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safvet-mustafa-safvet-efendi> (E.T. 11 Ocak 2026).

⁹ Yangınnâmenin transkripsiyonunu edebî bir değerlendirme ile Doç. Dr. Yunus Kaplan *Journal of Turkish Language and Literature* dergisinde, 2021 yılında “Beyitlere Akseden Ateş: Safvet'in Tophane ve Galata Yangınnâmeleri” isimli makalesinde neşretmiştir. Örnek beyitler bu neşirden alınmıştır.

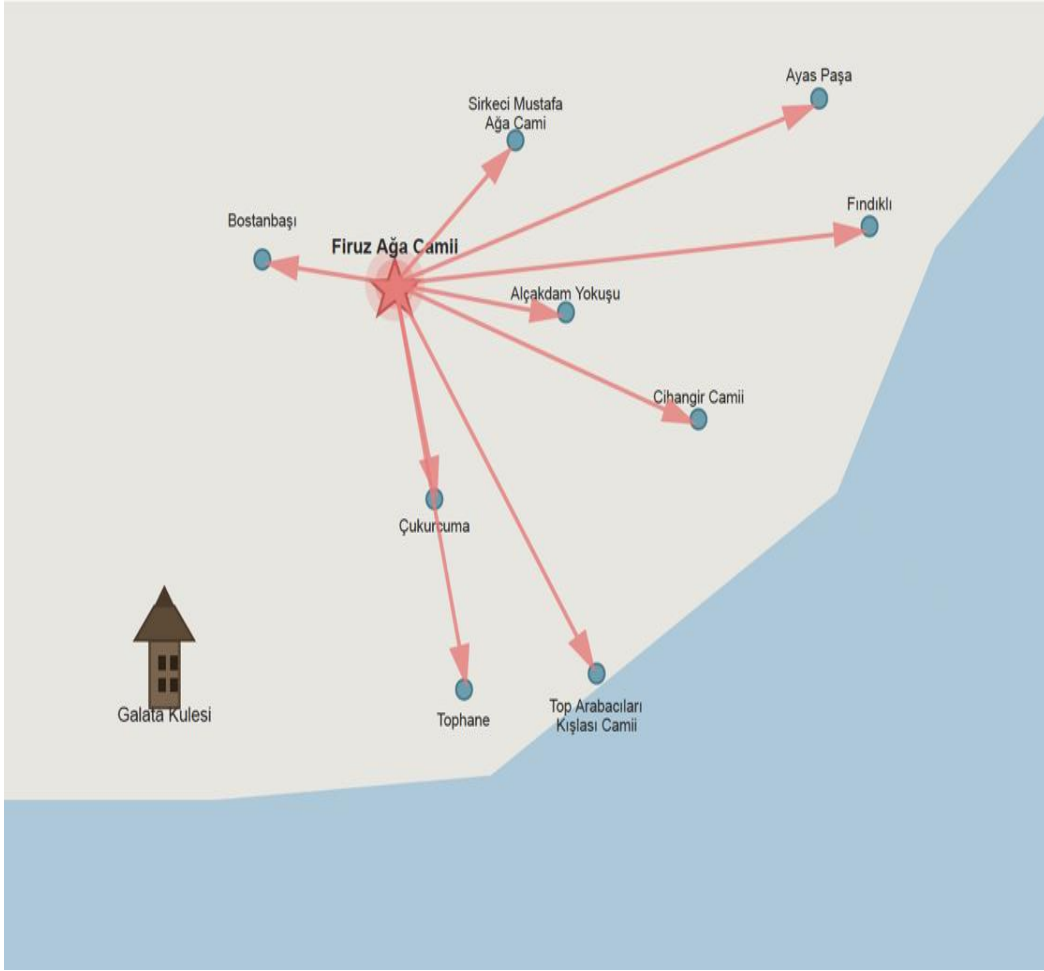
¹⁰ “Yine hükm-i husûfî burc-ı ‘akreb eyledi icrâ / Misâl-i heft-ser ejder bir âteş eyleyüp peydâ”

¹¹ Kadın hamam görevlisi.

¹² “Çifit sükında kızgın hâne-i dellâke dârrından” Safvet Efendi burada diğer kaynaklardan farklı olarak hamam görevlisinin evinin Yahudi Çarşısı'nda bulunduğunu kaydetmiştir. Beyitte geçen “Çifit” kelimesi, Arapça “Yahûd” ve Farsça “Cehûd” sözcüklerinden türeyerek Türkçeye geçmiş olup Osmanlı toponomisinde Yahudi cemaatinin yaşadığı mahalleleri, kaleleri veya çarşıları tanımlamak için kullanılmıştır. “Sûk” kelimesi de çarşı anlamına geldiğinden, “Çifit Sûk” tamlaması dönem kaynaklarında Çifit Çarşısı, Yahudi Çarşısı olarak bilinen ticari alanları kastetmektedir (Oral, 2010, s. 21-25).

yanmış olması beyanı ile Es'ad Efendi'nin verdiği lokasyon da uyumludur (Kaplan, 2021, s. 106).¹³

Görsel: 2: 1823 *Tophane Yangınının Yayılım Hattı*

Safvet Efendi'nin Tophanede çalışması sebebiyle bölgeyi çok iyi bildiği anlaşılmakla birlikte yangını bizzat gözlemleyip gözlemlemediği bilinmemektedir. Ancak verdiği bilgilerin tafsilatı onu diğer kaynaklardan ayırmaktadır. Yangından etkilenen kamusal alanların pek çoğunun ismini zikretmiş, şehrin yaşadığı tahribatı açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Başka bir ifade ile fiziksel olarak tahribatı anlatırken toplumsal hafızayı da işlemiştir. Aşağıdaki tablo yangından etkilenen ve Safvet Efendi'nin *Yangınnâmesi*'nde geçen mekânları göstermekte ve yangının etkilediği alanın genişliğini gözler önüne sermektedir:

¹³ “Dem-i vâhidde oldı pertev-endâz-ı nüḥüst hem / Mu'allâ Câmî'-i Fîrûz Ağa-yı eyledi ifnâ”

Tablo 1: *Yangının Etkilendiği Mekânlar*

Mekân Türü	Mekânlar
Dini Yapılar	Firuz Ağa Camii Bostancıbaşı Mescidi, Hacı Recep Mescidi, Sirkeci Mescidi Selim Mescidi, Cihangir Camii, İzari Camii, İlyas Ağa Camii, Fener Camii, Mehmet Rast Efendi Mescidi, Kuloğlu Camii, Sefer Kâhya Camii, Etmekçibaşı Mescidi, Kadiriler Halkahı
Askerî Alanlar	Tophane, Topçu Kışlası, Tulumbacı Kışlası, Humbarahane
Ticaret/Meslek Alanları	Çifit Sûk (Yahudi Çarşısı), Hatuniye, Şakabazarı, Bozahâne, Kazancı, Sakabaşı, Çavuşbaşı, Şaraphâne
Mahalle/Semt	Sormagir, Alçakdam, Fındıklı, Beyoğlu, Ayaz Paşa, Çukur Cuma, Hacı Himmet
Özel Yapılar	Hekimbaşı Yalısı, Saksonyahâne, Şaraphâne Hamamı

Kaynak: (Kaplan, 2021, s. 106-112).

İstanbul'un kalbinde ortaya çıkan bu ateş, şehre büyük bir darbe vurmuş, çok sayıda mahalleyi, dini yapıları, askeri ve ticari alanları, özel ve sivil yerleşimleri ağır bir tahribata uğratmış yahut yok etmiştir. Bu öyle büyük bir felakettir ki İstanbul'un hayat damarları adeta kesilmiş, olağanüstü güzelliğiyle eşsiz kabul edilen bu şehir ateş yuvasına dönüşmüştür (Kaplan, 2021, s. 110).¹⁴

Bu yangınla şehrin hassas yapı dokusu ve yangın karşısındaki acziyet bir kez daha görülmüştür. Bu minvalde yangın söndürme çabalarının başarısızlığı da Şair Safvet'in hicvedici mısralarına yansımıştır. Tulumbacılar yangını söndürmek için kullandığı tulumbalarıyla kendi kışlalarını dahi kurtaramamış, yangın karşısında çaresiz kalmışlardır. Ayrıca Sultan gibi Yeniçeri karşıtı olan Safvet bu durumun tulumbacıları Allah tarafından verilen bir ceza olduğunu dile getirerek yangını onlara yapılmış ilahî bir ikaz olarak yorumlamıştır (Kaplan, 2021, s. 109).¹⁵

Bu felaket şehrin fiziki dokusunu yok ettiği gibi sakinlerinde tarifsiz bir çaresizlik ve korku atmosferi de yaratmıştır. Safvet yangının toplum psikolojisi üzerindeki etkisini de anlatmıştır. İnsanların ateşe sürüklenen pervaneler gibi zorunlu biçimde felakete teslim oluşlarını vurgulaması halkın çaresizliğini gözler önüne sermektedir. Kadın, erkek, çocuk herkesin kendi derdine düşmesi ve yangın gecesinin bir kıyamet alameti gibi betimlenmesi yangının kent sakinlerinde yarattığı dehşeti açıkça ortaya koymaktadır (Kaplan, 2021, ss. 110-111).¹⁶

Bu korkunç tabloyu kayda geçiren Safvet yangın sonrasında şehrin yeniden inşa edileceği inancını da kaleme almayı ihmal etmemiştir. Sultan II. Mahmud halkının yanındadır ve onların sorunlarıyla ilgilenecek, şehri yeniden ihya edecektir (Kaplan, 2021, s. 111).¹⁷ Ancak bu dizelerdeki ton yalnızca halkın tesellisiyle sınırlı değildir. Burada aynı zamanda otoriteye bağlılık ve padişahı yüceltme eğilimi de bulunmaktadır. Safvet umut kaynağını II. Mahmud'un gölgesinde arayarak bir bakıma dönemin siyasi söylemine eklemlenmiştir. Ayrıca II. Mahmud'u Platon'a benzeterek onu bilgelik ve adaletle özdeşleştirmiş, padişahın siyasi meşruiyetini pekiştiren ve reformist inşa faaliyetlerini ideolojik bir çerçeveye oturtan güçlü bir retorik kullanmıştır.

Es'ad Efendi, Robert Walsh ve Safvet Efendi gibi farklı gözlemcilerin kayıtları bir araya getirildiğinde yangının hem mekânsal hem de toplumsal algısı bütüncül bir şekilde görünür hale gelmektedir. Bu metinlerde yangın bir yandan şehrin askeri, sivil ve dini dokusunu tehdit eden

¹⁴ "Cihânun cüy-ı âteş-dîdeye döndi reg-i cânı / Semender-hânedan oldu beter bu şehir-i müstesnâ"

¹⁵ "Harîk ehli tulumbacıların yanımdı elinden / Tulumbasıyla yâkdi kışlasın te'dib için Mevlâ"

¹⁶ "Cemî'an murg-ı cân 'âşıkânveş yandılar nârâ / Arar pervâneyi şem-i şafâ mûmlar ile hâlâ Ricâl ü mâde şıbyân dîşdi kendi derdine cümle / Kıyâmetden nişan virdi o rûz u leyl-i hevî-efzâ Sitâbul halkı ekşer havf-ı ekberden çıkup bâma / O şeb bekledi hayrân ellerinde dest-i pür-mâ"

¹⁷ "Şeh-i şâhân-ı ekrem Rûm-ı âlem Hân Maḥmûdun / Harâb olmuş gönüller sâyesinde hep olur ihyâ Dem- â-dem niyyet-i şâhânesi i'mâr-ı âlemdür / Muvaffak oldu çok aşâr-ı hayra ol Felâḫûn-râ"

maddi bir afet olarak tasvir edilirken diğer yandan ilahi bir ikaz, toplumsal bir ders ve siyasi sadakat söylemleriyle de anlamlandırılmıştır. Bu zaviyeden bakıldığında 1823 Tophane Yangını somut bir kentsel yıkım olmanın ötesine geçerek dönemin siyasi meşruiyet arayışlarının, toplumsal korkuların ve yeniden inşa iradesinin kesiştiği sembolik bir tarihsel kırılma anı hüviyeti kazanmaktadır.

2. Yangınla Mücadelede Devletin Müdahalesi

İstanbul'da yangın tehdidinin kökeni 1509 depreminin¹⁸ ardından yapılan mimari tercihe dayandırılmaktadır. Büyük deprem sonrasında ahşap yapı malzemesinin yaygınlaşması İstanbul'un mimari karakterini belirleyen en temel noktalardan biri olmuştur. Deprem riskine karşı esneklik sağlaması, hızlı ve kolay inşa edilebilirliği, düşük maliyeti ve kolay temin edilebilirliği sayesinde ahşap, İstanbul'da kendine özgü bir mimari dokunun oluşmasına yol açmıştır (Kuzucu, 2000, s. 41). Bu durum şehre estetik ve işlevsel avantajlar sağlarken diğer yandan onu yangınlara karşı dirençsiz bir hale getirmiştir.¹⁹ Ahşap yapıların bitişik düzende inşa edilmesi ve dar sokak biçimi yangınların hızla yayılmasını kolaylaştırmış, böylece şehir sürekli yangın tehdidi gölgesinde yaşamak zorunda kalmıştır. (Ceylan & Arpacıoğlu, 2017, s. 146).

Sultan II. Mahmud dönemine gelindiğinde yangınlar İstanbul için büyük bir sorun olmaya devam etmiştir. 1823 yılında yaşanan Tophane Yangınının yanı sıra 1826 yılında yaşanan Hocapaşa Yangını²⁰ da bu dönemin en yıkıcı felaketleri arasında yer almıştır. Bu yangınların yarattığı tahribat devletin şehircilik anlayışında birtakım düzenlemeler yapmasını zorunlu kılmıştır. Bu hususta II. Mahmud döneminde anlamlı çabaların olduğu görülmektedir. Her ne kadar İstanbul'da yangınların tamamen önüne geçilememişse de²¹ bu dönemde alınan önlemleri yangın güvenliğini merkeze alan yeni bir şehircilik anlayışının başlangıcı olarak görmek mümkündür.

II. Mahmud döneminde yangınlara karşı geliştirilen politikalar iki temel yaklaşım etrafında şekillenmiştir. İlki yangının çıkmasını önlemeye yönelik tedbirlerdir. Bu doğrultuda şehrin mimari dokusunun dönüştürülmesi ve gündelik yaşam pratiklerinin düzenlenmesiyle yangın riskinin azaltılması amaçlanmıştır. İkincisi ise yangın sonrası müdahale mekanizmalarının güçlendirilmesine yöneliktir. Bu kapsamda yangın söndürme teşkilâtının yeniden yapılandırılması ve yangınzedelerin toplumsal düzene yeniden kazandırılması öncelikli hedefler arasında yer almıştır.

2.1. Yangınlara Karşı Önleyici Tedbirler

Yangınların ortaya çıkışını daha başlangıç aşamasında önlemeye yönelik politikalar İstanbul'un yapısal kırılganlığını azaltmayı hedefleyen mimari tedbirler ile halkın günlük davranışlarını

¹⁸ 10 Eylül 1509'da meydana gelen deprem, Akdeniz coğrafyasında önceki beş yüzyılın en şiddetli ve yıkıcı sarsıntısı olarak kayda geçmiştir. İstanbul'da neredeyse sağlam yapı kalmamış; surlar, kuleler, sütunlar ve konutlar büyük ölçüde çökmüş, şehir genelinde ciddi tahribat yaşanmıştır. (Özata & Limoncu, 2014, s. 219).

¹⁹ 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da bulunan Prusyalı subay Helmuth von Moltke, şehirdeki yapı karakterini "taş bir temel üzerine ince kalaslardan kurulan, tahtayla kaplanıp kiremitle örtülen büyük tahta barakalar" olarak tanımlar ve bu tarz inşaat biçiminin "bir mil karelik bir alanda sıkışık hâlde duran binlerce kibrit evi"ni andırdığını belirtir. Moltke'ye göre bu yapılaşma tarzı yangınların "kudurganlığını" artırmakta, hatta taş yapılardan oluşan Beyoğlu'nda dahi ateşin şiddetiyle evlerin "içinden tutuştuğu" görülmektedir. (Moltke, 2016, s. 102).

²⁰ 2 Ağustos 1826 (27 Zilhicce 1241) tarihinde meydana gelen ve "Hocapaşa Yangını" olarak anılan büyük felaket, Hocapaşa'daki Elvân Mahallesi'nde başlayarak kısa sürede çevre mahallelere yayılmış; Hocapaşa, Demirkapı, Salkımsöğüt, Cağaloğlu, Çifte Saraylar, Bâbiâli ve Büyük Çarşı başta olmak üzere geniş bir alanı otuz altı saat boyunca etkisi altına almıştır. Yangının uzun sürmesinde hem şiddetli rüzgârın hem de Yeniçeri ve Tulumbacı ocaklarının kısa süre önce kaldırılmış olmasının etkili olduğu belirtilmiştir. (Ahmed Lütfi Efendi, 1999, s. 122).

²¹ İstanbul'da yangınlar o kadar olağan bir hale gelmiştir ki bu durum şehri ziyaret eden yabancıların dahi dikkatini çekmiştir. Örneğin 1835 yılında İstanbul'a gelen Miss Julia Pardoe İstanbul'da sık sık yangın çıktığını ve bu durumun süreklilik arz ettiğini şaşkınlıkla yazmış, yangın konusunda İstanbulluların duyarsızlığına şaşırıldığını ifade etmiştir. (Pardoe, 2010, s. 424.)

disiplin altına almayı amaçlayan sosyal ve idari tedbirler olmak üzere iki ana çerçevede ilerlemiştir. Devlet sadece yangın çıktığında değil yangın riskinin olduğu yerde kalıcı bir güvenlik kültürü oluşturmayı amaçlamıştır. Bu maksatla başvurulmuş öncelikli tedbir mimari alanda olmuştur. Sultan II. Mahmud dönemi boyunca İstanbul'da inşa edilecek yapılara ilişkin mimari düzenlemeler sürekli olarak güncellenmiş, pekiştirilmiş ve genişletilmiştir. Bu düzenlemeler yalnızca yeni yapılacak binalarla sınırlı kalmamış, mevcut yapıların yangın riskini artıran unsurlarının ortadan kaldırılması da hedeflenmiştir.

Osman Nuri Ergin *Mecelle-yi Umûr-ı Belediyye*'de İstanbul'da meydana gelen yangınlara karşı alınan önlemleri içeren bazı düzenlemelere yer vermiştir. Bu doğrultuda özellikle 16 Ocak 1808 (H. 17 Zilkâde 1222) tarihinde Rumeli Kazaskerliği'ne gönderilen ferman dikkat çekicidir (Ergin, 1996, s. 1084-1085). Söz konusu ferman her ne kadar II. Mahmud'un tahta çıkışından önce IV. Mustafa döneminde kaleme alınmış olsa da 1817/18 (1233) yılında yeniden düzenlenip tasdik edilmesi hükümlerin II. Mahmud devrinde de geçerliliğini sürdürdüğünü göstermektedir (BOA, HAT., 489-24002).

Fermanın içeriği incelendiğinde yangın riskini azaltmaya yönelik bir dizi mimari düzenlemenin getirildiği görülmektedir. Buna göre yeni yapılacak ev ve dükkanlarda ahşap saçak kullanımı kesin bir şekilde yasaklanmış, yangının çok hızlı bir şekilde yayılmasına neden olan bu unsurun ortadan kaldırılması öncelikli bir tedbir olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bina yüksekliği konusunda da düzenlemeler getirilmiştir. Kadim nizamâ göre Müslümanlara ait evlerin on iki zirâ²², gayrimüslimlere ait evlerin ise on zirâ yüksekliğinde olması gerektiği hatırlatılmıştır. Fermanla yeni inşa edilecek ev ve dükkanların dış cephelerinin ve saçaklarının tahta kaplama olmayıp saf horasan harçlı kârgir sıva ile yapılması, ocakların da kerpiç yerine tuğladan örülmüş kârgir ocak olarak inşa edilmesi zorunlu kılınmıştır (Ergin, 1996, s. 1084).

Bununla birlikte zengin Müslümanların ve gayrimüslimlerin bitişik iki ev arasında çatıdan bir zirâ yükseklikte kârgir yangın duvarı yapmaları mecburi tutulmuş, bu duvarların yapım masraflarının ortaklaşa karşılanması öngörülmüştür. Müslümanlara evlerini nîm kârgir (yarı kârgir) olarak inşa etme izni tanınmış, ancak bu yapılarda tavanın tuğladan kemer şeklinde örülmeyip ahşap olması, etrafının taş duvar ve döşemesinin ahşap olması şart koşulmuştur. Gayrimüslimlerin ise evlerini tamamen kârgir olarak inşa etmeleri zorunlu tutulmuştur. Ayrıca yangını kolaylaştıracak tahta döşeme benzeri peykeler, asmalıklar ve kepenk mandalından fazla saçak yapımı yasaklanmış, dükkanların üzerine dışarıdan merdiven ve kapı ile oda inşası kesin bir dille men edilmiştir. Fermanın uygulanması Eyüp, Galata ve Üsküdar kadıları ile Evkaf müfettişlerine havale edilmiş, bu hükümlerin sürekli tatbik edilmesi ve denetimlerin ihmal edilmemesi özellikle vurgulanmıştır (Ergin, 1996, s. 1085).

24 Temmuz 1824 (H. 3 Zilhicce 1239) tarihli İstanbul Mahkemesi Sicilinde yer alan başka bir nizamnâme yangınların önlenmesine yönelik mimari tedbirlerin temel çerçevesini ortaya koymaktadır (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 161). Bu belge özellikle kayda değerdir, zira daha önce çıkarılan kuralların tam olarak uygulanmadığını açıkça belirtmekte ve halkın bu yasakları ihlal ederek evlerine ahşap saçak ve kaplama yaptırmaya devam ettiğini kaydetmektedir. Bazı kişilerin marangozları zorlayarak bu yapıları yaptırdığına dair şikayetler üzerine kurallar yeniden hatırlatılmıştır. Kurallar marangoz kalfalarının huzurunda okunarak onlardan uygulamaya riayet edeceklerine dair taahhüt alınmış, mahalle imamlarının söz konusu kuralları halka duyurmaları istenmiş ve kurallara uymayanların cezalandırılacağı özellikle vurgulanmıştır (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 161). Bu belge aynı zamanda düzenlemelerin uygulanmasında karşılaşılan güçlükleri de gözler önüne sermektedir. Halkın alışkanlıklarını değiştirme konusundaki isteksizliği ve bazı kişilerin zanaatkârları baskı altına alarak yasağı

²² Burada zirânın (arşın) zirâ-i mimârî (mimar arşını) diye bilinen çeşidinden bahsedilmekte olup, 19. yüzyılda 1 mimar zirânın yaklaşık 73,3333 cm olduğu bilinmektedir (Erkal, 1991, s. 412).

aşmaya çalışması, devletin bu konuda yalnızca kural koymakla yetinmeyip aynı zamanda denetim ve yaptırım mekanizmaları geliştirmek zorunda kaldığını göstermektedir.

21 Ocak 1825 (H. 1 Cemaziyelahir 1240) tarihli bir diğer mahkeme kaydı da tedbirlerinin kapsamıyla ilgili bazı bilgiler vermektedir. Bu düzenlemede önceki hükümler aynen korunmakla birlikte yeni yapılacak binaların birbirlerine olan mesafesi de düzenleme kapsamına alınmıştır. Belge eski kuralları yeniden dile getirmiştir. Bu belgenin asıl vurgusu kurallara uymayanların cezalandırılacakları bilgisini içermesidir. Belgede nizama aykırı tahta kaplamalı bina inşasına cesaret edenlerin “cevaba kâdir olmayarak te'dib olacaklarını” belirtmektedir. (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 180). Bu ifade ihlallerin artık hoşgörü ile karşılanmayacağını ve cezai yaptırımların devreye gireceğini göstermesi bakımından önemlidir.

9 Eylül 1826 (H. 9 Safer 1242) tarihli mahkeme kaydında yer alan nizamnâme bu tarihe kadar yapılan düzenlemelerin en kapsamlısıdır (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 242). Bu kayıt yangın tedbirlerinin artık yalnızca koruyucu önlemler olmaktan çıkıp bütüncül bir şehircilik projesine dönüştüğünü göstermektedir. Yaşanan iki büyük yangın yeni bazı düzenlemenin yapılmasını mecbur kılmıştır. Belge ilk olarak belirli meslek gruplarının dükkanlarının yangın riski oluşturduğunu tespit ederek bunların yer değiştirmesini emretmektedir. Sırıkcılar ve doğramacıların işleri sürekli kereste işlemekten ibaret olduğu, testere ve eyerci esnafının da ateş kullanmak zorunda olduğu gerekçesiyle bu esnafın dükkanlarının uygun mahallere nakledilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu naklin ilgililere ve bulundukları yerlere zarar vermeyecek şekilde yapılması şart koşulmuştur (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 242).

Yine bu nizamnâmede tabancacılar ve makascılar gibi ateşle çalışan esnafın dükkanlarını beş zirâ yüksekliğinde dört tarafı taş duvar, üstleri tonozu kemer veya kiremitli, altı horasan sıva, tavanı ve önleri sacdan kanat ve kapı ile kapalı olarak, kesinlikle ahşap kepenk ve saçak olmaksızın kârgir olarak inşa etmeleri emredilmiştir. Boyacılar da kârgir olarak inşa ederlerse yerlerinde kalabilecek, aksi takdirde uygun mahalle nakledileceklerdir. Çarşı-yı Kebir'de (Kapalıçarşı) kalacak kuyumcu ve diğer esnafın dükkânlarının önündeki set ve peykelerin tuğladan veya Malta taşından yapılması, dükkânlar ve gedikler arasındaki ahşap bölmelerin yüzeylerine teneke kaplatılması zorunlu tutulmuştur. Bu detay yangının yayılma yollarının en ince ayrıntısına kadar düşünüldüğünü göstermektedir. Börekçi ve simitçi fırınlarından çıkan kıvılcımların ahşabı tutuşturmaması için ocak ağızlarına kârgir kemer çevrilmesi veya horasan harçlı tavan yapılması, talaş için ayrı bir muhafaza mahalli inşa edilmesi ve fazla talaş alınmaması emredilmiştir. Ateşle çalışan tüm esnafın dükkanlarının etrafının ana duvar olarak taş duvarla çevrilmesi ve bu duvarın kiremit seviyesinden yukarı çıkarılması zorunlu kılınmıştır. Dükkânların saçaklarının sacdan yapılması, gücü yetmeyenler ahşap yaparsa bile kiremit altının horasan harçlı tuğla ile döşenmesi, tabanının ve üstünün sıvalı Bağdadi saçak olarak inşa edilmesi, direklerin demirden olması şart koşulmuştur. Kepenkler artık asılı değil parça tahtadan olacak, gündüzleri dükkân altında saklanacak, geceleri yerine konulacaktır. Kasap, şekerci, helvacı, çörekçi, kadayıfçı ve bakkal dükkanlarında sahiplerinin gecelemesi için küçük odalar yapılmasına izin verilmiş, ancak bunlar dışında hiçbir dükkânda oda yapılamayacağı ve eskisi gibi dışarıdan merdivenli, kapılı oda kesinlikle inşa edilemeyeceği yeniden belirtilmiştir. Kahve dükkânları inşası ise tamamen yasaklanmıştır. (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, ss. 242-243).

Evler konusunda da radikal kararlar alınmıştır. Bundan sonra ahşap ev yapılmayacak, sadece kârgir evler inşa edilecektir. Kârgire bitişik ahşap dükkân inşası kesinlikle yasaklanmıştır. Evlerde yelkovan (geniş saçak) yapılmayacak, bunun yerine kiremidi tutmak için horasan harçlı "serpi" adı verilen saçak inşa edilecektir. Ocaklar artık künk ve oyma tuğladan değil, kârgir kuburlu olacaktır. Tahta döşeme, cihan-nüma ve kadim usulde on sekiz parmaktan fazla şahnişin yapılmayacak, çıkmalar da sıvalı olarak yapılacak ve evlerin yüzeyinde kesinlikle ahşap görünmeyecektir. (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 243).

Düzenleme ayrıca sokakların daralması sorununa da eğilmiştir. Yangınlarda dikkatsizlikten dolayı herkesin evini genişletmek amacıyla yoldan birer ikişer parmak, bazen daha fazla yer alarak sokakları daraltmış olması eleştirilmiştir. Bu durum hem kadınların mahremiyetini ihlal etmekte (karşılıklı pencerelerden birbirini görebilme) hem de yangın durumunda müdahaleyi imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle yollardan ev ve dükkânlara yer çalınmaması konusunda ustalar ve duvarcılar uyarılmış, daha önce yoldan alınmış yerlerin mümkün mertebe ikna yoluyla geri verilmesi, çok dar sokakların ise her iki taraftan yarımşar zirâ yer bırakılarak genişletilmesi emredilmiştir. Komşuların yoldan yer çalındığını gördüklerinde yetkililere haber vermeleri istenmiş ve ihbarın ardından gerekli işlemin yapılacağı belirtilmiştir (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 244).

Belge son olarak yangınlardan sonra işçi yevmiyesi ve kereste fiyatlarının artmaması için hem iş gücü hem de kereste fiyatlarının uygun seviyede belirlenmesi ve bunun sürekli denetlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu görev İhtisab Ağası ve Mimar Ağa'ya verilmiştir. Bu düzenlemenin en önemli özelliği Divan-ı Hümayun'a kaydedilerek bundan sonra tüm yeni inşaatlarda uygulanacak temel kural haline getirilmiş olmasıdır. Şefaât ve iltimas²³ yoluyla bu kuralların ihlal edilemeyeceği açıkça belirtilmektedir. (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 244).

Bu düzenlemeler bir arada değerlendirildiğinde Sultan II. Mahmud döneminde yangınlara karşı alınan mimari tedbirlerin kademe kademe geliştiği görülmektedir. İlk aşamada ahşap saçak yasağı ve kârgir sıva zorunluluğu gibi temel kurallar getirilmiş, ardından yapılar arası mesafe ve yangın duvarları gibi mekânsal düzenlemelere geçilmiş, son olarak da belirli meslek gruplarının yerlerinin değiştirilmesi, yeni yapılacak olan yapıların kârgir olması ve sokak düzenlemeleri gibi kapsamlı şehircilik müdahaleleri devreye sokulmuştur. Bu süreçte devletin karşılaştığı en büyük zorluk, halkın alışkanlıklarını değiştirme konusundaki dirençtir. Nitekim belgeler kuralların defalarca tekrar edilmesine, marangoz kalfalarından taahhüt alınmasına, mahalle imamları aracılığıyla duyurular yapılmasına rağmen ihlallerin devam ettiğini göstermektedir. Devlet İstanbullulara her ne kadar kârgir evler inşa etmelerini teşvik etse de bu dönemde başarılı olamamıştır. Bitişik nizam olarak inşa edilen ahşap evlerin arasına yangının yayılımını önlemek amacıyla tuğladan bir yangın duvarının inşa edilmesi bile ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra halka benimsetilmiştir. (Behar, 2019, s.77).

Dönemin mimari tedbirlerinin zihinsel arka planını anlamak açısından Mustafa Reşid Paşa'nın Londra Sefareti'nde görev yaptığı sırada²⁴, 1836 yılında gönderdiği rapor dikkat çekicidir (BOA, HAT., 0832-37535; Baysun, 1960, s. 124-127). Raporda İstanbul'da çıkan yangınların Avrupa basınında geniş yer bulduğu ve Osmanlı'nın bu konuda eleştirildiği belirtilerek ahşap yapıdan kârgir yapıya geçişin artık zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bu tespit yeni değildir; zira yukarıda geçen nizamnâmelerde zaten kârgir yapıya geçiş teşvik edilmiş ve hatta bazı durumlarda zorunlu tutulmuştur. Reşid Paşa'nın raporu, bu geçmişe atıfta bulunmadan devletin konuya gerekli ilgiyi göstermediğini ileri sürmektedir. Paşa yangın sonrası yeniden inşada sokakların mühendislik bilgisiyle düzenlenmesi, mimarlık eğitimi için gençlerin yurtdışına gönderilmesi önerilerinde

²³ Metinde geçen şefaât ve iltimas kavramları yangın gibi hayati bir kamu güvenliği meselesinde dahi merkezi otoritenin taviz vermeme kararlılığını vurgulamaktadır. Şefaât (ricacı olma, araya girme), nüfuzlu bir devlet adamının veya saray mensubunun, kural ihlali yapan bir kişiyi cezadan kurtarmak ya da muafiyet sağlamak için Sultan nezdinde devreye girmesi anlamına gelirken; iltimas (kayıрма), hatır gönül ilişkisiyle kişiye ayrıcalık tanınmasıdır. Belgede bu yollarla kuralların ihlal edilemeyeceği ifade edilmiştir.

²⁴ Belgenin yazıldığı tarihte Londra Sefiri Mustafa Reşid Paşa'dır. Mustafa Reşid Paşa'nın 1836 yılının sonbaharında Londra Büyükelçisi olduğu bildirilmektedir. Bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s. 95. Ayrıca Mustafa Reşit Paşa'nın Paris Sefareti'nde görev yaptığını gösteren son belge 28 Ağustos 1836, Londra Sefareti'nde görev yaptığını gösteren ilk belge ise 18 Eylül 1836 tarihli. Dolayısıyla Mustafa Reşid Paşa 1836 yılının Eylül ayı içerisinde Londra sefiri olmuştur. Bkz. BOA, HAT., 678-33032, 15 Cemâziyelevvel 1252 (28 Austos 1836); BOA, HAT., 1187-46772, 6 Cemâziyelâhir 1252 (18 Eylül 1836).

bulunmuştur.²⁵ Raporun en belirgin noktalarından biri Fransa ve İngiltere şehircilik modelleri arasında karşılaştırma yaparak İngiliz modelini Müslüman toplumun mahremiyetine daha uygun bulmasıdır. Ayrıca Reşid Paşa İstanbul'da gerçekleşmesini istediği şehircilik projesinin hayata geçirilmesi için Avrupa bankerlerinden borç alınabileceğini de rapora eklemiştir. Bu öneri Tanzimat döneminde kurumsallaşacak dış borçlanma pratiğinin ilk örneklerinden biridir. Raporun ardından II. Mahmud'un vefatından bir, Tanzimat'ın ilanından beş ay önce, 25 Rebiülevvel 1255 (8 Haziran 1839) tarihinde İstanbul'un yeniden imarına dair kapsamlı bir plan hazırlanmış, yangın sonrası yolların genişletilmesi, kârgir ev inşa edenlere vergi muafiyeti getirilmesi gibi düzenlemeler öngörülmüştür (Ergin, 1996, C: III, s. 1240-1243).

Fakat yine de Tanzimat devrinden itibaren değişen yaşam koşulları ve teknolojik yenilikler, yangın sebeplerini ortadan kaldırmak bir yana daha da çeşitlendirmiştir. Özellikle bu devirden sonra aydınlatma araçları arasında petrol ve havagazının kullanılmaya başlanması, soba kullanımının yaygınlaşması risk faktörlerini artırmıştır. İlerleyen süreçte, bilhassa 20. yüzyılın başında elektriğin de kullanıma girmesiyle birlikte gerekli teknik koşullar sağlanmaksızın acemi işçiler tarafından yapılan tesisatlar hem ahşap hem de kârgir binalar için yeni bir tehdit unsuru oluşturmıştır. Buna ek olarak İstanbul'da yaşanan mesken buhranı ve nüfus artışı neticesinde ahşap binaların otel tarzında yoğun kullanımı, benzin ve ispirto gibi parlayıcı maddelerin mutfak haricinde oda içlerinde gaz ocakları ve sobalarda yakılması gibi nedenler de eklenince Meşrutiyet sonrası dönemde zuhur eden yangınların önceki döneme nazaran azalmak yerine artış gösterdiği görülmektedir. (Ergin, 1996, C: II, s.1079)

Yangınların önlenmesine yönelik mimari düzenlemeler şehrin fiziksel dokusunu dönüştürmeyi hedeflerken devletin müdahale alanı yalnızca yapı ve mekânla sınırlı kalmamıştır. Gündelik yaşam pratikleri, ev içi ateş kullanımı ve bireysel dikkat meselesi de yangın politikalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda devlet ocak, mangal ve tandır gibi ateş kaynaklarının kullanımını düzenleyerek halkın gündelik alışkanlıklarını denetim altına almaya çalışmış, yangın riskini azaltmak için bireysel sorumluluğu ön plana çıkaran bir söylem geliştirmiştir.

11 Aralık 1822 (H. 26 Rebiulevvel 1238) tarihli sicil kaydı bu yaklaşımın bir örneğini sunmaktadır. Belgede kış mevsiminin gelişiyi birlikte İstanbul'daki ev ve meskenlerde tandır, ocak ve mangal kullanımının artması nedeniyle yangın tehlikesinin yükseldiğine dikkat çekilmiştir. Yangınların çoğunlukla bu tür ateş kaynaklarından çıktığı vurgulanarak herkesin evinde yanan ateşleri dikkatle gözetme sorumluluğu taşıdığı belirtilmiştir. Bilâd-ı Selâse kadılarına mahalle imamlarını toplayarak halkı evlerindeki mangal ve ocakları açık bırakmamaları, yakılan ateşleri sıkı bir şekilde kontrol etmeleri konusunda uyarmaları emredilmiştir (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 139). 24 Ekim 1824 (H. 1 Rebiülevvel 1240) tarihli kayıt ise bu düzenlemelerin devam ettiğini ve daha somut tedbirlere dönüştüğünü göstermektedir. İstanbul ve çevresinde meydana gelen yangınların birçoğunun ocak kurumlarından çıktığı tespit edilerek mahalle sakinlerinin ve ev sahiplerinin ocak bacalarını belirli aralıklarla temizletmeleri zorunlu tutulmuştur. Bununla birlikte fırıncı, simitçi, şekerci ve helvacı esnafı gibi meslek grupları da kendi fırınlarını düzenli biçimde temizlemek ve gerekli koruma tedbirlerini almakla yükümlü kılınmıştır (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, ss. 171-172).

6 Kasım 1827 (H. 26 Rebiulahir 1243) tarihli mahkeme kaydı ise bireysel sorumluluk vurgusunu en açık biçimde ortaya koyan belgelerden biridir. Kayıta insanların oturdukları evlerde, dükkânlarda ve odalarda yangın meselesine dair azami derecede dikkat ve özen göstermeleri gerektiği belirtilmiş; yangınların çoğu zaman tedbirsizlikten kaynaklandığı ifade edilmiştir. Reaya bir yere gidecek olduğunda öncelikle hanesini Allah'ın korumasına emanet etmeli, ardından

²⁵ 17 Rebiülevvel 1255 (31 Mayıs 1839) tarihinde mimarlık tahsili için birkaç öğrencinin Paris'e gönderilmesi kararlaştırılmış, burada eğitim alacak öğrencilerin kale, köprü inşaatı ve bina inşaatı olarak iki ayrı mimarlık ihtisası yapmak üzere bir tahsil göreceği planlanmıştır. Bkz. BOA, TS.MA.e. 714-25, 17 Rebiulevvel 1255 (31 Mayıs 1839).

mangal ve ocaklarını iyice söndürüp güvenli hale getirmelidir. Bilhassa yemek pişirilen ocakların sık sık temizletilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu uyarılar bir buyruldu ile tüm hanelere duyurulmuş, mahalle imamları halka bildirim yapmakla görevlendirilmiştir. Belgede ayrıca çıkan herhangi bir yangında soruşturma sonucunda tedbirsizliğin tespit edilmesi durumunda yangının çıktığı ev veya dükkân sahibinin cezalandırılacağı belirtilmiştir (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 325). Yapılan bu düzenlemeler yalnızca tavsiye niteliğinde olmayıp devletin koyduğu cezai müeyyidelerle bireylerin gündelik pratiklerini denetim altına almaya çalıştığını göstermektedir.

2.2. Yangın Sonrası Müdahale Mekanizmaları

2.2.1. Tulumbacı Ocağı'nın Dönüşümü

Devletin yangın meselesine yaklaşımı felâketlerin önlenmesinin yanında yangın çıktıktan sonra uygulanacak müdahale ve iyileştirme süreçlerini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu minvalde yangın söndürme teşkilâtının kurumsal yapısının gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi ve yangınzedelerin öncelikli ihtiyaçlarının, özellikle barınma ve toplumsal düzenin yeniden sağlanması odaklı olarak ele alınması öne çıkmıştır. Bu tedbirler yangın sonrası kriz yönetiminde devletin sorumluluk alanını ve müdahale kapasitesini geliştirmeyi amaçlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilk kurumsal yangın söndürme birimi olan Tulumbacılar Ocağı Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı tarihe kadar 106 yıl boyunca varlığını sürdürmüş ise de zamanla yetersiz ve işlevsiz kalarak kendilerine pek çok tenkidin yapılmasına neden olmuştur (Afyoncu, 2022, s. 143). Nitekim 1826 yılında Yeniçeriliğin lağvı ile bu ocak da dağıtılmıştır.²⁶ Fakat İstanbul'da çıkan yangınlar ve özellikle Hocapaşa Yangını sonrası İstanbul'da yangın söndürmek için yeni bir yapılanmanın gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Böylece Sultan II. Mahmud'un yeni kurduğu Âsâkir-i Mansure ordusuna bağlı yangıncı taburları teşkil edilmiştir (Çelik, 2012 s. 370). 1827 yılına ait bir Hatt-ı Hümayûn'da kurulacak yeni teşkilata dair ilk bilgiler yer almaktadır. Buna göre yangın tulumbalarının arabalarla kullanılmasına izin verilmiş, yeni kurulacak teşkilâtta tulumba hizmetinde görev alacak kişilerin Âsâkir-i Mansûre'den seçilmesi öngörülmüştür. Ancak bu askerlerin tulumba fennini öğrenip maharet kazanmaları zaman alacağı için mevcut tulumbacılarдан güvenilir *ehl-i ırz*'dan otuz neferin hizmette tutulmasına, diğerlerinin ise görevden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir. Böylece tasfiye edilen tulumbacı teşkilâtı güvenilir kişilerden oluşmak kaydıyla yeni kurulan askeri teşkilatın içine dahil edilerek doğrudan devlet kontrolüne alınmıştır (BOA., HAT., 290-17358).

Bu süreçte tulumbacılar ait teçhizatlarda birtakım düzeltmelere gidildiği, yangın tulumbalarının tamir edildiği (BOA, C.AS., 290-12014; BOA, C.AS. 463-19326), yangın havuzlarının inşa edildiği (BOA, HAT, 593-29051), yangın teçhizatının yenilendiği (BOA, AE.SMHD.II, 51-3397; BOA, C.BLD., 97-4840) gibi kayıtlara rastlanılmaktadır. II. Mahmud dönemindeki bu yeniden yapılanma aynı zamanda teknik altyapıyı da güçlendirme amacını taşımıştır. Yeni kurulan askeri teşkilatın disiplini, iyileştirilen ve modernize edilen teçhizatla birleştirilerek, İstanbul'da yangınlara karşı daha kurumsal, merkeziyetçi ve etkin bir müdahale kabiliyeti oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yangın söndürme teşkilâtındaki dönüşümün ayrılmaz bir parçası da erken uyarma mekanizması görevi gören yangın kuleleridir. Osmanlı'da yangınlara anında müdahale edebilmek amacıyla bu gözetleme kuleleri sıklıkla kullanılmıştır. Bu kulelerin başında tabii olarak Galata Kulesi gelmektedir. 14. yüzyılda Cenevizliler tarafından inşa edilen Galata Kulesi aynı zamanda İstanbul'un ilk gözetleme kulesidir ve 18. yüzyıldan itibaren yangın gözetleyicilerine tahsis edilmiştir (Eyice, 1996, s. 314). 1831 yılında çıkan yangında Galata Kulesi'nin harap olduğu fakat

²⁶ İstanbul'da yangınlara karşı ilk yangın tulumbasını yapan ve bunu Tophane'de çıkan bir yangında kullanıp faydalı olduğunu gösteren kişi Davut Gerçek Ağa adında bir Fransız mühtedisidir. Davud Gerçek Ağa'nın bu girişimi ile 4 Recep 1132 (17 Mayıs 1720) tarihinde Yeniçeri Ocağına bağlı Tulumbacılar Ocağı kurulmuş, böylece İstanbul'da yangınlara karşı daha profesyonel bir müdahale olanağı sağlanmıştır (Çelik, 2012 s. 370).

Sultan II. Mahmud tarafından tamir edildiği ve yeniden kullanıma açıldığı bilinmektedir. Galata Kulesi bu dönemde yangın kulesi olma özelliğini sürdürmüştür (Eyice, 1996, s. 315).

İstanbul'un bir diğer yangın kulesi de Beyazıt Yangın Kulesi'dir. (Bâb-ı Seraskerî Yangın Kulesi olarak da bilinir.) Bu yapı ilk olarak 1749 yılındaki Küçükpazar Yangını'nın ardından ahşap malzemeden inşa edilmiş, 1774'te yaşanan bir felakette yanmasının ardından yine ahşap olarak yeniden yapılmıştır. Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesiyle beraber bu kule de yıkılmıştır. Aynı yıl meydana gelen Hocapaşa Yangını, gözetleme ihtiyacını acil hale getirince Bâb-ı Seraskerî'nin talimhâne avlusuna hızla yeni bir ahşap kule daha yaptırılmıştır. 21 Haziran 1826'da tamamlanan bu son ahşap yapının kundaklanarak yok edilmesi üzerine, 1828 yılında bugünkü kârgir kule inşa edilmiştir (Ertuğrul, 1992, s. 54). Prusyalı subay Helmuth von Moltke, bu mimari yapıyı, "yüksek, garip şekilli, fakat cüretli bir kule Osmanlı ordusu kumandanının oturduğu yeri işaret eder ve uzaktan yere saplanmış muazzam bir mızrağa benzer" ifadeleriyle tasvir etmiştir (Moltke, 2016, s. 36).

Görsel 2: II. Mahmud Döneminde Yeni Kıyafetleri ile İtfaiye Neferleri, Sağda Ahşap Yangın Kulesi. Solda Galata ve İstanbul Kuleleri

Kaynak: (Ünver, 1976, s. 599).

İstanbul'daki üçüncü yangın gözetleme noktası ise İcadiye Kulesi'dir. İstanbul'un Avrupa yakasındaki kulelerin görüş alanına girmeyen, özellikle Anadolu sahilleri ile Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki bazı kesimlerinde (Arnavutköy ve Bebek yukarıları) meydana gelebilecek yangınları izlemek amacıyla İcadiye tepesine inşa edilmiştir. Bu mevki Kenan Efendi Çiftliği sahibi Kenan Efendi tarafından içinde bir köşk ile Sultan II. Mahmud'a hediye edilmiştir. Kenan Efendi tarafından inşa edilen köşkün 1835 yılında yanması üzerine padişah aynı yerde yeni bir köşk yaptırmış ve bu *nev-icâd* (yeni icat/yapı) durumu nedeniyle yapıya "İcadiye" adı verilmiştir (Kuzucu, 2008, s. 665-666). İcadiye'nin abidevi bir kule yerine, mevkiinin yüksekliğinden yararlanılarak köşkün yakınına tabya olarak tasarlandığı ve yangın ilanı için topların bu tabyaya yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Yangınları gözetlemekle yükümlü nöbetçiler ve toprakları idare edecek askerî personel Tophane-i Âmir alaylarından seçilerek burada görevlendirilmiştir. (Kuzucu, 2008, s. 666). Böylece bu kule Üsküdar ve Anadolu yakasındaki yerleşim yerlerinin artan nüfusu ve yangın tehdidi karşısında İstanbul'un yangınla mücadele sisteminin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Sultan II. Mahmud döneminde yangın sonrası müdahale mekanizmalarına yönelik atılan bu adımlar geleneksel Tulumacılar Ocağı'ndan daha disiplinli bir kurumsal yapıya geçişin önemli bir aşamasını göstermektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla işlevini yitiren Tulumacılar yerine ordunun disiplini altında teşkil edilen Asâkir-i Mansure'ye bağlı yangın taburları yangınla mücadeleyi merkezi bir sisteme ve denetime bağlama arayışını yansıtmaktadır. Bu yeniden yapılanma Galata, Beyazıt ve İcadiye kuleleri ile desteklenmiş; bu gözetleme sistemi, dönemin kısıtlı imkanlarına rağmen yangınlara hızlı müdahale edebilmek adına anlamlı bir çaba ortaya koymuştur. Bu minvalde atılan adımlar Osmanlı'da modern bir itfaiye kurumunun oluşumuna zemin hazırlayan bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

2.2.2. Yangınzedelerin İskânı ve Toplumsal Düzenin Tesisi

Yangın çıktıktan sonra yangını söndürmeye yönelik çalışmaların yanında felaketten zarar gören halkın ihtiyaçlarına yönelik de bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin 1823 Tophane Yangınından sonra Robert Walsh Sultan II. Mahmud'un yanan evlerin ve açıkta kalanların sayılarının belirlenmesini emrettiğini aktarmıştır. Walsh'un aktardığına göre toplam 10 bin ev yanmış, 80 bin kişi evsiz kalmıştır. II. Mahmud bu insanların derhal kışlalara yerleştirilmesini ve acil ihtiyaçları için kendilerine 800 bin kuruş dağıtılmasını emretmiştir (Walsh, 2021, s. 450).

1 Eylül 1826 (H. 28 Muharrem 1242) tarihli bir kadı sicilinde Hocapaşa Yangınından sonra evsiz kalanların durumuna ilişkin alınan önlemleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 230). Belgede yangında evleri yanan Müslümanların eşyalarını ve canlarını güçlkle kurtararak cami avlularında veya açık alanlarda sefalet içinde yaşadıkları belirtilmektedir. Yangından zarar görmeyenlerin sahip oldukları kiralık evleri eski kira bedelleriyle mağdurlara açmaları istenmiştir. Ayrıca evleri geniş olanların kendi kullanımına gerek duymadıkları bölümleri makul ve alışılmış kiralarla bir veya iki aileye tahsis etmeleri emredilmiştir. Böylece birkaç gün içinde yangından zarar görenlerin yeniden iskân edilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte fırsatçılığın önlenmesi için de sert tedbirler alındığı görülmektedir. Bazı ev sahiplerinin felaketi kişisel kazanca dönüştürerek kiralari arttırmaya veya boş evlerine kiracı almamaya yeltenmeleri durumunda haklarında cezai işlem uygulanacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda mahalle imamlarına ev sahiplerini tek tek uyarmaları, kurallara uymayanların ise derhal kadılığa bildirilmesi emredilmiştir (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 230-231).

Yangın sonrası fırsatçılığın yalnızca konut piyasasıyla sınırlı kalmadığı, esnafın da yangınzedelerin zor durumunu istismar etmeye çalıştığı görülmektedir. 15 Ocak 1827 (H. 14 Cemaziyevvel 1242) tarihli bir diğer mahkeme kaydı bu konuda kayda değer bir örnek sunmaktadır. Belgede yangınzedelerin yeniden barınma ihtiyacını karşılamak için eşyalarını satmak zorunda kalmaları ve bazı esnaf gruplarının bu durumu fırsat bilerek adaletsiz kazanç elde etmeye çalıştığı detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Söz konusu kayıta bedesten, bitpazarı, zenneci (takı satıcısı), kuyumcu, yağlıkçı ve yorgancı esnafından bazı "vicdansız" kişilerin birbirleriyle anlaşarak ve tellalı da rüşvetle kandırarak halkın eşyalarını değerinden düşük fiyata aldıktan sonra aradaki farkı aralarında paylaştıkları belirtilmektedir. Söz konusu esnafın "kâr-ı mekrûhe" olarak nitelendirilen davranışlarının yasaklanması gerektiği ve bu tür eylemlere cesaret edenlerin "tedîbât-ı lâyika" ile cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Bu hususta esnaf kethüdaları görevlendirilmiş; şayet kethüdaların denetimine rağmen esnafın halkı istismarı devam ederse esnaf kethüdalarının da cezalandırılacağı vurgulanmıştır (İstanbul Mahkemesi Sicili, 88, 2019, s. 265).

Yangınzedelerin barınma ihtiyacının acilen karşılanması, kiralık ev sahiplerinin fahiş fiyat uygulamalarının engellenmesi ve eşyalarını satarken istismara uğramalarının önlenmesine yönelik tedbirler devletin yalnızca fiziki yıkımla değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik adaletsizliklerle de mücadele ettiğini göstermektedir. Devlet halka doğrudan destek sağlamakla birlikte bu düzenlemelerle onların yanında olduğunu hissettirmiş, sosyal adaleti gözetken, koruyucu ve

denetleyici bir otorite olarak yangın sonrasındaki belirsizlik ortamında toplumsal düzenin yeniden tesisini sağlamaya çalışmıştır.

3. Sonuç

1823 Tophane Yangını İstanbul'un yangın tarihinde yalnızca fiziksel yıkımın büyüklüğü ile değil Sultan II. Mahmud döneminde yangınla mücadele politikalarının sistematik hale gelmesindeki katalizör işleviyle de dikkat çekmektedir. Es'ad Efendi, Robert Walsh ve Safvet Efendi'nin kaleminden çıkan betimlemeler bu felaketin kolektif hafızadaki izlerini somutlaştırırken arşiv kayıtları ve kadı sicilleri devletin yangın meselesine yaklaşımında yaşanan dönüşümü belgeler niteliğindedir.

Bu çalışma Sultan II. Mahmud döneminde yangınlara karşı geliştirilen önlemlerin iki temel eksen etrafında şekillendiğini ortaya koymuştur: Yangınların çıkmasını önlemeye yönelik tedbirler ve yangın sonrası müdahale mekanizmalarının güçlendirilmesi. Bu dönemde çıkarılan nizamnâmelerin takibi, devletin yangın tehdidini merkeze alan sistematik bir şehircilik anlayışı geliştirme iradesini açıkça göstermektedir. Ancak bu iradenin pratiğe geçişi dönemin en büyük paradoksunu oluşturmaktadır. Söz konusu nizamnâmeler aslında başarılı bir politika uygulamasından ziyade tekrarlayan bir müdahale çabasının tarihini göstermektedir. İstanbul'un ahşap dokusundan kârgir mimariye geçişinin bir yüzyılı aşan uzun bir dönüşüm süreci olacak fakat halkın alışkanlıkları ve mülkiyet karmaşası bu süreci sürekli yavaşlatacaktır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla işlevini yitiren Tulumbacılar Ocağı'nın Asâkir-i Mansure'nin içinde yeniden yapılandırılması, Galata, Beyazıt ve İcadiye kulelerinin yangın gözetleme sistemi içine dahil edilmesi ve tulumba teçhizatının modernize edilmesi kurumsal dönüşümde fiziksel altyapı yatırımlarının önemine işaret etmektedir. Bu süreç dönemin kısıtlı imkanlarına rağmen modern bir itfaiye kurumunun oluşumuna zemin hazırlayan önemli bir adımdır. Yangınzedelerin iskânı ve fırsatçılığın önlenmesine yönelik tedbirler ise devletin yangın felaketi karşısında sosyal adaleti gözeten, koruyucu ve denetleyici bir otorite olarak durmaya çalıştığını göstermektedir.

Mustafa Reşid Paşa'nın 1836 tarihli Londra Sefâreti raporu dönemin yangın politikalarına dair üst düzey bir zihinsel dönüşümü göstermesi bakımından değerlidir. Ancak raporun retorik yapısı dikkat çekici bir çelişki içermektedir: Reşid Paşa yangın meselesini sanki hiçbir tedbir alınmamış bir alan gibi sunmakta, önceki on beş yıl boyunca çıkarılan nizamnâmeleri ve atılan adımları görmezden gelmektedir. Öte yandan Reşid Paşa'nın bu raporu sunduktan kısa bir süre sonra Ahmed Fethi Paşa ile Büyükdere'de bir tuğla fabrikası kurma girişiminde bulunması (BOA, İ.MVL., 15-233; Dönmez & Özdemir, 2024, 270) ve on beş yıllık imtiyaz talep etmesi raporun arka planını sorgulamayı gerektirmektedir. Bu girişim raporda ısrarla vurgulanan kârgirleşme çağrısının yalnızca kamu güvenliğini önceleyen reformist bir idealden beslenmediğini, aynı zamanda şahsi bir ticari teşebbüse pazar yaratma motivasyonu taşıyabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla yangın meselesinde kullanılan modernleşme söylemi, bürokratik nüfuzun ticari bir ayrıcalığa dönüştürülmesine zemin hazırlayan bir araç olarak da işlev görmüş olabilir. Buna karşılık İstanbul'da tuğla fabrikasının kurulması yangınların şehir üzerindeki yıkıcı etkilerini sınırlamaya yönelik pratik bir çözüm arayışının da parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu girişim İstanbul'da yapı tekniği ve malzeme kullanımına dair daha güvenli bir yönelimin güçlenmesine katkı sunmuştur.

Çalışmanın temel sorularından biri Sultan II. Mahmud dönemi yangınları önlemek için alınan tedbirlerin kalıcı ve planlı çözümlere dönüşüp dönüşmediğidir. Bu soruya verilecek yanıt dönemin çelişkilerini içermek durumundadır. Bir yandan devlet yangın güvenliğini sistematik düzenlemelerle ele almış, geniş bir yelpazede adımlar atmıştır. Diğer yandan bu düzenlemelerin uygulanmasında karşılaşılan direncin boyutu, nizamnâmelerin sürekli tekrar edilme ihtiyacı ve İstanbul'un ahşap dokusunun bir yüzyıl boyunca devam etmesi bu tedbirlerin tam anlamıyla başarılı olamadığını göstermektedir. Bununla birlikte bu dönemde atılan adımların başarısı

yalnızca kısa vadeli sonuçlarla ölçülmemelidir. II. Mahmud dönemi tedbirleri yangın güvenliğini merkeze alan yeni şehir planlamasının başlangıcı olarak görülebilir. Yangınlar artık yalnızca söndürülmesi gereken acil bir tehdit değil, mimari planlama, kurumsal örgütlenme ve toplumsal disiplin gerektiren yapısal bir mesele olarak kavranmaya başlanmıştır. Bu minvalde 1823 Tophane Yangını bu değişimin dönüm noktalarından biridir. II. Mahmud'un yangın sonrasında yanan Top Arabacıları Kışlası Camii'nin yerine Câmî-i Nusret'i inşa etmesi bu felaketi modernleşme projesinin bir parçasına dönüştürme iradesini simgelemektedir.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, AE.SMHD.II. 51/3397, 7 Eylül 1831 (H. 29 Rebiulevvel 1247).

BOA, C.AS. 290/12014, 26 Temmuz 1830 (H. 5 Safer 1246).

BOA, C.AS. 463/19326, 31 Ağustos 1830 (H. 12 Rebiulevvel 1246).

BOA, C.BLD., 97/4840, 9 Nisan 1837 (H. 3 Muharrem 1253).

BOA, HAT. 290/17358, 24 Temmuz 1827 (H. 29 Zilhicce 1242).

BOA, HAT. 489/24002, 28 Ağustos 1818 (H. 25 Şevval 1233).

BOA, HAT. 593/29051, 2 Temmuz 1829 (H. 29 Zilhicce 1244).

BOA, HAT. 678/33032, 28 Ağustos 1836 (H. 15 Cemaziyelevvel 1252).

BOA, HAT. 0832/37535, 22 Ekim 1836 (H. 11 Recep 1252).

BOA, HAT. 1187/46772, 18 Eylül 1836 (H. 6 Cemaziyelahir 1252).

BOA, İ.MVL. 15/233, 17 Ocak 1841 (H. 24 Zilkade 1256).

BOA, TSMA.e. 714/25, 31 Mayıs 1839 (H. 17 Rebiulevvel 1255).

Araştırma Eserleri

Afyoncu, E. (2022). Tulumbacılar ocağı ve Gerçek Davud'a dair yeni belgeler. A Kolay ve A. Vurgun (Ed.), *Tarihin Engin Sularında Prof. Dr. Vahdettin Engin'e Armağan* içinde (ss. 139-158). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ahmed Lütfi Efendi. (1999). *Vak'anüvîs Ahmed Lütfi Efendi tarihi* (C. 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aksoyak, İ. H. (t.y.). Safvet, Mustafa Safvet Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safvet-mustafa-safvet-efendi>, Erişim tarihi: 11.01.2026.

Barker, H. A. (1813). *Panorama of Constantinople and environs, Plate 7*. London: British Library, Maps K.Top.113.75.f.9. Erişim adresi: <https://tinyurl.com/4cmx9fx3> Erişim tarihi: 11.01.2026.

Baysun, M. C. (1960). Mustafa Reşid Paşa'nın siyasi yazıları. *Tarih Dergisi*, 11(15), 121-142.

Beyhan, M. A. (2009). Osmanlı devrinde İstanbul yangınları. S. Öztürk (Haz.), *Afetlerin gölgesinde İstanbul* içinde (ss. 187-312). İstanbul: İBB Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü.

- Ceylan, O. ve Arpacioğlu, Ü. (2017). Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarında edilgen yangın korunumu: İstanbul örneği. *Megaron*, 12(1), 145-156.
- Cezar, M. (1963). Osmanlı devrinde İstanbul yapılarında tahribat yapan yangınlar ve tabii âfetler. *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, 1, 327-414.
- Çelik, Y. (2012). Tulumbacı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 4, ss. 369-371). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dönmez, A. ve Özdemir, A. (2024). Osmanlı modernleşmesinde Ahmed Fethi Paşa'nın rolü. *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 63, 261-283.
- Ergin, O. N. (1996). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye* (C. II-III). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Erkal, M. (1991). Arşın. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 3, ss. 411-413). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eyice, S. (1996). Galata Kulesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 13, ss. 313-316). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kaplan, Y. (2021). Beyitlere akseden ateş: Safvet'in Tophane ve Galata yangınınâmeleri. *Journal of Turkish Language and Literature*, 7(1), 94-119.
- Kars, R. (2020). İstanbul'da 18 Şaban 1130 (17 Temmuz 1718) gecesi meydana gelen yangın ve yol açtığı hasarın telafisi hakkında bir değerlendirme. *İçtimaiyat*, 4(2), 97-114.
- Köse, F. (2019). 1756 İstanbul yangını. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 191-213.
- Kuzucu, K. (1999). Osmanlı başkentinde büyük yangınlar ve toplumsal etkileri. *Osmanlı* içinde (C. 5, ss. 687-699). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kuzucu, K. (2000). İstanbul konut mimarisinin gelişmesinde yangınların rolü. *İstanbul Dergisi*, 32, 41-52.
- Kuzucu, K. (2007). Osmanlı döneminde İcâdiye yangın kulesi ve çalışma sistemi. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler* içinde (C. 1, ss. 665-680). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Kuzucu, K. (2025). *Bâbiâli yanıyor: Osmanlı hükümet merkezinde yangınlar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mehmed Es'ad Efendi. (2000). *Vak'anüvis Es'ad Efendi tarihi*. Z. Yılmaz (Haz.), İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Moltke, H. (1969). *Moltke'nin Türkiye mektupları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Oral, M. (2010). Çıfıt adına dair. *Folklor/Edebiyat*, 16(63), 21-28.
- Özata, Ş. ve Limoncu, S. (2014). 16. ve 20. yy. arası İstanbul ve yakın çevresinde meydana gelen deprem sonrası barınma uygulamalarının incelenmesi. *Megaron*, 9(3), 217-227.
- Özkan, E. (1992). Beyazıt yangın kulesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 6, ss. 54-55). İstanbul: TDV Yayınları.
- Pardoe, J. (2010). *Sultanlar şehri İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1994). Yangınlar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde (C. 7, ss. 426-438). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ünver, S. (1976). Yeniçeri kışlaları. *Belleten*, 40(160), 589-594.
- Walsh, R. (2021). *İrlandalı bir vaizin gözüyle II. Mahmud'un İstanbul'u*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Yıldız, K. (2015). Şehir topografyasına etkisi bakımından Osmanlı dönemi İstanbul yangınları. *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* içinde. İstanbul: İBB Kültür AŞ Yayınları.
- Yıldız, K. (2017). *1660 İstanbul yangını ve etkileri: Vakıflar, toplum ve ekonomi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, C. (Ed.). (2019). *İstanbul Kadı Sicilleri 88: İstanbul Mahkemesi 154 numaralı sicil (H. 1237-1246 / M. 1822-1831)*. İstanbul: İstanbul Kültür AŞ Yayınları.